

ANGOL SZEMMEL

Antal Szerb: The Traveler
 Translation and afterword by Peter Hargitai
 New York, Püski–Corvin Books, 1994. 280 o.

„Véletleneknek nevezzük azokat a törvényszerűségeket, melyeknek vektorait nem ismerjük.” Szerb Antal is írhatta volna ezt a kezdő mondatot. Vagy talán írta is? Mindenesetre egyik motója lehetne az UTAS ÉS HOLDVILÁG című regénynek.

Halála előtt pár héttel – nyilván nem tudtam, hogy a túloldalhoz ilyen közel áll – felhívtam Szerb Klári nénit telefonon Dublinból. A beszélgetés azzal fejeződött be, hogy elmondta, nyomára bukkant az *Ulpinus rejtély* hiányzó mozaikkockájának.

A regény angol fordítója, Hargitai Péter, Szerb Antalnénak ajánlja munkáját, annak, aki tudta, hogy a két *Ulpinus testvér* egy volt. A cognoscenti tudták, hogy a könyv élménymagva a magyar író iskolatársának öngyilkossága. Szerb Klári bizonyos volt abban, hogy minden írása közül ez a regény állt férje szívéhez legközelebb. „Lelke volt rajta.”

Legalább három évet várt a TRAVELER című angol fordítás arra, hogy megjelenhessen. Miért, miért nem vállalkozott egy amerikai kiadó vagy a magyar Corvina arra, hogy egycdül vagy társkiadót keresve kiadja, nem tudom. Talán mert az utóbbinak régi kapcsolatait megrongálta a helyzetváltozás. Püski ismét bátrabbnak bizonyult. Ez a család, mely a népi mozgalom írói szárnyának népszerűsítésével kezdte, sokkal később New Yorkban talpalatnyi könyvhelyet nyert, majd részben visszatelepült – ez vállalkozott az angol nyelvű változat megjelentetésére.

Sajnos a magyar bibliográfiai tájékoztatás bádogkorában. Sem átfogó, sem tárgyörökre vonatkozó rendszeres tájékoztatást nem kapni „Nyugaton” (otthon igen?), tehát nem lehet egykönnyen kideríteni: milyen prospektusokban szerepelt, milyen katalógusoknak jelezték, majd melyik lapokban jelent meg róla kritika – gondolok most Hargitai fordítására vagy bármelyik másik mostani *hungaricára*.

Saját kíváncsiságomon túl a fent jelzett hiány sugallta azt az ötletet, hogy Szerb Antal

regényének új angol nyelvű változatát angol tanszékünk docensével elolvastassam, majd a regény két fejezetét a tanszék professzorának is megmutassam. Még annyit, hogy a docens ír nevelésű angol ember – negyvenöt évcs –, a professzor angol nevelésű ír ember, ötvennégy éves. Olyan alanyokat választottam, akik szeretik a magyarokat, tudnak valamit Közép-Európáról, egyikőjük a múlt századi európai történelmet is jól ismeri, nyelvünk-ből viszont csak olyan szavakat értenek meg, mint: gulash, itzi-bitzi, chaco és Puskas.

Mert hiszen mi valamennyien, a két nyelv birtokosai, azzal a mértékkel mérjük a lefordított szövegeket, hogy mennyire hűségesek voltak azok (szerintünk) a lefordított eredetiek „szövegéhez”, „szelleméhez” és – vcrsről is szólva – annak formájához. Tábori Pál, négyszázötven magyar vers nyersfordítója és harmincöt magyar könyv angolosítója (eredményei egyenletlenek voltak: közepes, jó, pár kiváló fordítás) élte alkonyán – ő sem tudta, hogy meg fog halni – azt javasolta, úgy fordítsunk, hogy az olvasó azt vélje: angol eredetiben írták a szöveget külföldi témából.

Két alanyommal ezt nem sikerült elhitenem, jóllehet nem is próbáltam. Hiszen alig adtam át a kötetet, máris kikérdeztek: Ki volt Szerb? Ki az a Hargitai? Hogyan fogadták az első magyar kiadást? Majd elolvasás után: hozzá lehetne-e jutni más Szerb Antal-írásokhoz angolul? – Ez biztató, ugye? (*Én kérdezem ezt már tőled, kedves olvasó.*) És közülük az egyik rögtön az *Utószóval* kezdve megjegyezte, nem ért azzal teljescen egyet.

Nem ismételtem el a Szerbről mondottakat. Talán csak annyit, hogy nem fogadtam el az angol nyelvű könyv háttára nyomtatott és másutt is megpengetett véleményt-kérkedést, amennyiben Szerb Antal a magyar Kafka lett volna, vagy akár, hogy hasonlítana rá különösen, azon túl, hogy közép-európai írók idekintről nézve „hasonszőrűek”. Hargitairól elmondtam azt, ami két leveléből és néhány elküldött könyvből kiderült. Korban a docens és a professzor között, élményanyagban Magyarhon és az Újvilág között, kiemelkedő két korábbi vállalkozását tekintve: egy igen jó újvilági angolságú novelláskötet és egy közepesnél jobb angol nyelvű József Attila-válogatás szerzőjeként tartom számon őt. (Nyolc angol nyelvű József Attila-fordításkötet jelent

meg eddig, az övé a harmadik-negyedik legjobb.)

A docenst lenyűgözte a regény irama, frissessége. Elvégre a könyv a két háború között játszódik, főleg Itáliában, és mégis úgy hat – ez csak részben az író, mert részben a közvetítő érdeme –, mintha az idén írták volna. Még a „kis fasiszta” megjelentetése és szerepe is ül (így az angol), mivel Mussolini unokájának mai követői ugyanolyan „bájosan ostobák”, mint a nagypapa fullajtárjai a háború előtt valának.

„A regény központjában a halálkultusz áll, annak játékos változatától kezdve az öngyilkosságig, etruszk aláfestéssel...”, tapogatózott az angol, egyébként amatőr Róma-imádó, akárcsak Szerb vagy jómagam. Telitalálnak érezte az Etruszk Múzeum és a józan Waldheim archeológus megjelenését, és kissé hiányolta, miért nem megy el Mihály – vagy randevúzik Évával – Tarquiniába vagy Cerveteribe. Megjegyezte, hogy a könyv csaknem annyi kultúrhistoriát hordoz, mint egy-egy nehézkes Thomas Mann-regény, de úgy tele van mozgást, helyzetváltoztatást, cseréket és hangulatmozzanatokot jelző igékkel, hogy a szövegnek szinte szárnya támad. És ez, érdemben, ismét megosztandó Szerb és Hargitai között. A jó fordítás lebont és fölépít, analizál és szintézist készít. Ez főként sikerült itt: a regény egy külföldi nyelven szól a külföldi olvasóhoz és nem *translationese* nyelven, ahogy az ügyetlen fordítást ők neveznék.

Amde. Bár az igeidőkkel rendben vagyunk, egy kivétellel (a hatvanas, hetvenes években fordított magyar könyvek gyakorta belebicsaklottak ezekbe), sőt a nevekkkel, főnevekkkel, névmásokkal sincs gond, az angol szövegben igen kevés az angol (vagy amerikai) idióma. Ez a helyhez nem kötöttség még „lebegőbbé” teszi a szöveget, de ott is, ahol szívesebben legyökereztetnénk. „*The all*”, nem a legjobb megoldás, ha egy személy összefoglaló tulajdonságaira vonatkoztatjuk. Viszont „*drunk as a skunk*”, amit Hargitai használ, frissebb, mint a bevett angol „*drunk as a sailor*” vagy „*drunk as a lord*”. Van aztán még egy, az átlagos nyomdahiábák mellett következetesen felbukkanó pár hiba. A prof is észrevette, hogy a ruc de Rivoli helyett *Rivolin* szerepel, feltehetőleg azért, mert a szerep-

lők a magyar szövegben a Rivolin sétálnak. „Anthropology is an arts subject which you do not study at the College of Arts”, hangzott egy másik kifogás. Vagyis, angol fülnek College of Arts képzőművészeti akadémiát jelent.

Nem tudni, milyen lektori apparátus áll a fordító, illetve a kiadó rendelkezésére. A fenti hibákat az átlaglektor kiszúrta volna.

Kissé csalódtam abban, hogy két olvasóm közül egyik sem említette meg a regény bujkáló humorát vagy mondjuk így: szellemességét. Eszélyességről és szellemről beszélt az egyik, dicsérően, elegáns megoldásokról a másik. Újraolvasva a fordítás egyes passzusait, látom, hogy a nem mindig explicit magyar humor kissé elsikkad az angol szövegben. A humor nyomatek kérdése (is), melyet olykor felbontott vagy rendhagyó angol szórenddel közvetíthetünk. Ezen a téren ebben a könyvben nem eléggé találékony Hargitai. Holott van érzéke a dologhoz! Saját novelláiból látom, már kötetének első, kísértetiesen jó darabjában.

Örültem, hogy olvasóim megemlégették az írás eleganciáját. Szerb rövid és közepes hosszúságú mondatokkal dolgozik, melyeket dicséretes ökonómiával angolosított a fordító. Egyes mondatok ugyanolyan frappánsak, mint az eredetiben, a párbeszéd itt-ott még élesebb és cikázóbb lesz azáltal, hogy az angol szavak rövidebbek a magyaroknál. És most vegyük elő Kafkát. „His clarity is exemplary, even when he intends to obfuscate the matter.” (Példásan világos még akkor is, amikor ködösíteni akarja a dolgokat.) Már József Attila is tanulni vágyva forgatta, s a prágai író hatása a SÁTÁNTANGÓ körkörös alapvetésén is érezhető. Vagy akár a pesti Márton László kombinációin. Sok minden más mellett Kafka egy bizonyos „elidegenedési beidegződést” közvetített, előrevetítve a parancsuralmi rendszerek atmoszféráját. Szerb vagy hősei nem karkai értelemben elidegenedett emberek. Könyvében még implicite sincs társadalomkritika (milyen üdítően hat ez közép-európai írónál az angol olvasóra), nem arról van szó benne, hogy Mihály (himself: middle, upper-middle class) ne tudna elhelyezkedni a társadalomban.

A professzor megjegyezte – nem kritizálva –, hogy ő mint kelta Halstattra összponto-

sította volna az aktív cselekmény egy részét, mert az volt a haláltudó kelticitás bölcsője. A docens túl egyszerűnek tartotta az *Utószó*ban felvázolt feloldást. „Granted, there is an element of androgyny, a hint a bisexuality, and, may I add, a touch pansexuality in the novel. But these are actively outweighed by heterosexual encounters, and are just strands in the struggle between the death wish and the forces of life.” (A regénynek vannak hermafrodita, biszexuális, sőt szerintem pánszexuális elemei is, de a mérleg serpenyője az aktív heteroszexualitás felé billen. Mindezek csak alkotórészek abban a küzdelemben, mely a halálvágy és az életösztön között folyik.)

A recenzor mondja: Olvassuk el az ÓDÁ-t és a NAGYON FÁJ-t, a férfilétnek a nőiből induló és oda torkolló, két ellentétes hangulatpólusról küldött dokumentumát. A regény a nemek konvergenciáját és univerzalitását sugallja, mint megannyi szép mítosz. Az Et-ruszk Múzeumtól nem messze, a Villa Borghesében van az a csodálatos hermafrodita szobor, hová *nem kanyarodnak* a regény útjai.

Egészeben Hargitai igen jó munkát végzett. Megelőzött, majd lekörözött egy harmadik angolt, akiről eddig nem szóltam. Egy távolibb angol barátom, Manchester legjobb középiskolájának angol nyelv- és irodalomtanára, lefordított három fejezetet az UTAS ÉS HOLDVILÁG-ból. Irántunk való lelkesedésből tanult meg magyarul, s teljesítménye, a három fejezet, tökéletes. De mivel a végletekig csiszolta fordítását – a három fejezet közel három évébe tellett –, lekörözték.

Hargitai a TRAVELER címet adta Szerb regényének, bölcsen elhagyva a HOLDVILÁG-OT. Gondoljunk csak a MOON AND SIXPENCE, THE MOONSHINE, MOON-RIVER, THE MOON IS UP, THE MOONLIGHT SONATA íráskompozíciókra, s rögvést igazat adhatunk neki.

Kabdebó Tamás

DIALÓGUS VAGY MONOLÓG?

*Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről
Szerkesztette Szummer Csaba, Erős Ferenc
Cserépfalvi, 1993. 325 oldal, 395 Ft*

Jól érzékelhető igényt elégített ki a Cserépfalvi Kiadó, amikor Szummer Csaba és Erős Ferenc értő szerkesztésében közzétette ezt a válogatást: a közelmúlt jelentős filozófusai miként értették, magyarázták és kritizálták a freudi elméletet és módszert. A pszichoanalízis „tapasztalati tudomány” a klinikai munka területén, heterogén megközelítésű a közepes szintű betegségelméletek síkján (neurobiológiai, evolúciós, etológiai, mechanikai stb. koncepcióelemek), és annyira sokrétű a metapszichológiai elméletalkotás szintjén (mitológiai, etnológiai, társadalom-lélektani, kommunikációelméleti stb. megközelítések vagy kidolgozott hipotézisek), hogy nem csoda, ha alig találunk lényeges bölcséleti irányzatot, mely *ne* reagált volna rá.

A kötetben jól kitapintható, hogy bizonyos tudománykritikai vonulatra a freudi gondolatrendszer termékenyen hatott és fordítva: annak bíráló észrevételeit a lélekelemzés képes volt saját önértelmezésében feldolgozni.¹ Ebben az esetben beszélhetünk gyümölcsöző kapcsolatról, mint az többek között Habermas vagy Ricoeur szövegeinél látható. Az immanens kritika hozzásegíti az analízist alapjai ismeretelméleti tisztázásához, az olvasó számára pedig érthetőbbé válik egy – pszichológiai irányzathoz képest – szokatlanul széles körű kulturális hatás.

Ez a helyzet a pszichoanalízis Habermas-féle hermeneutikai felfogásával is, mely idehaza igen nagy visszhangra talált, ide tartoznak Ricoeur finom elemzései az analitikus módszer érvényességi vizsgálatáról, valamint Grünbaum találó problémafelvetése, melyben eltagadja a beteg kizárólagos jogát az élettörténeti narratívum igazságának megítélésére. Ténylegesen az emlékekkel kapcsolatos belátás, a pszichoanalitikus értelmezési és a beteg erre vonatkozó recepciója egyfajta fejlődést és interszubjektív alkufolyamatot eredményez az élettörténeti „igazság” megalkotásának útján. Az analitikus próbaér-